

Agnieszka K. Haas

"Tożsamość i odrębność w zjednoczonej Europie. Obrazy krajów i stereotypy narodowe w literaturze anglo- i niemieckojęzycznej" (26.09. - 27.09. 2005, Wszechnica Mazurska, Olecko)

Studia Germanica Gedanensia 14, 289-292

2006

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Tożsamość i odrębność w zjednoczonej Europie. Obrazy krajów i stereotypy narodowe w literaturze anglo- i niemieckojęzycznej (26.09.–27.09. 2005, Wszechnica Mazurska, Olecko)

Tematy wygłoszonych na konferencji referatów obejmowały szerokie spektrum zagadnień związanych nie tylko ze zjawiskami wymienionymi w jej tytule, ale także tymi, które śmiało można nazwać aktualną problematyką współczesnego świata.

W referacie Jolanty Sztachelskiej (*U źródeł stereotypu. Polacy na drugiej półkuli w relacjach naszych podróżników końca XIX i XX w.*) pod kątem istnienia stereotypu Polaka na emigracji przeciwstawione zostały *Listy z podróży do Ameryki* H. Sienkiewicza oraz *Listy z podróży do Brazylii* A. Dygasińskiego. Teoretyczne zagadnienia związane z pojęciem stereotypu, tożsamości, mitu oraz przyczyn ich powstawania poparła autorka analizą utworów. W listach Sienkiewicza zwróciła m.in. uwagę na mit Dzikiego Zachodu, legendę męskości i wolności, zaś w relacji Dygasińskiego na negatywne stereotypy polskiej emigracji za oceanem (np. Polaka-żebraka Europy oraz upadłej Polki).

Współczesnej literaturze polskiej poświęciła swoje wystąpienie Ewelina Kamińska (*Nie taki diabeł straszny... Wizerunek Niemca w twórczości współczesnych pisarzy polskich z Pomorza Zachodniego*). W sposobie postrzegania Niemca w literaturze polskiej zaszły po r. 1989 istotne zmiany, a negatywne stereotypy, np. polakożercy (np. w twórczości Ryszarda Liskowackiego, Ireneusza Gwidona Kamińskiego), zostały wyparte przez wizerunek „dobrego Niemca”, obecny w powieści historycznej (I.G. Kamińskiego) lub przez postaci neutralne. Pod kątem obrazu Niemca omówione zostały powieści takich autorów, jak Piotr Zieliński, Andrzej Palmirski, A.D. Liskowacki, Joanna Kulmowa oraz Krzysztof Niewrzęda.

Dziennikowi z podróży pióra Tiny Stroheker (*Polnisches Journal*, polskie tł. *Niemka jedzie do Polski*) poświęcił swój referat Grzegorz Jaśkiewicz. Dziennik Stroheker został przedstawiony pod kątem takich stereotypów, jak „polska gospodarka”, motyw pięknej Polki czy „sarmackiego Polaczka”, a także „dychotomii bogactwa i biedy”, symboli polskiego orła, narodowego patosu (Bóg, Honor, Ojczyzna). Inne obrazy obecne w dzienniku Stroheker to etos Matki (związany z kultem Matki Boskiej) czy powszechne przekonanie o Polakach jako gościnnych i „uprzejmych ludziach”. Stroheker, jak podkreślił Jaśkiewicz, Polski wcześniej nie znała, a swą wiedzę – co ciekawe – zaczerpnęła także z literatury.

Podobną tematykę podjęła Elżbieta Nowikiewicz (*Wspomnienia z podróży do Polski. Uwagi na temat współczesnej niemieckiej literatury podróżniczej*). Przeanalizowane zostały polskie motywy u T. Stroheker oraz w dzienniku niemieckiego pisarza polskiego pochodzenia Mathiasa Kneipa (*Kamienie węgielne w plecaku. Spotkania z Polską*), w którym opisał swe spotkania z Polską, znaną z opowiadań dziadków. Trudności w zachowaniu neutralnego podejścia, sfera moralno-religijna oraz kwestia tzw. poprawności politycznej to główne wątki tego wystąpienia.

Literaturze podróżniczej poświęciła swój referat także Anna Gajdis (*Ciągłość i przeobrażenie. „Syrena na Trakcie Warszawskim. Przechadzki po Warszawie” Gerharda Gnaucka (2004) a niemieckojęzyczna tradycja literacka opisów stolicy*). Autorka porównała m.in. tekst Gnaucka do starszych tekstów z gatunku dziennika z podróży oraz do *Reise nach Polen* Aleksandra Döblina.

Inną podróż z kolei opisał w swej powieści W. Büscher. Stała się ona przedmiotem wystąpienia Anny Rutki (*W poszukiwaniu Wschodu. Powieść Wolfganga Büschera „Berlin – Moskwa podróż na piechotę” (2003)*). Autorka przedstawiła sentymentalne okoliczności powstania wspomnień dziennikarza, mające swe źródło w prywatnym życiu autora, a także malownicze opisy podróży oraz jego spostrzeżenia na temat Polski, Białorusi i Rosji (np. Polska to „jeden wielki plac budowy”, „Białoruś – pamięć ważyła tu tony”, Rosja – zmęczony kraj złomowisko).

Wojna i pamięć. Obraz europejskiego wschodu w powieści Arno Surminskiego Vaterland ohne Väter (2004) to temat wystąpienia Mirosława Ossowskiego. W referacie została zaprezentowana biografia urodzonego w Prusach Wschodnich pisarza oraz jego twórczość, a także fabuła i struktura najnowszej powieści oraz jej podobieństwa do *Im Krebsgang* G. Grassa.

Wokół motywu polskich ułanów w niemieckiej literaturze lat 80 to temat wystąpienia Marion Brandt. Na podstawie przykładów ze współczesnej poezji niemieckiej autorka ukazała, iż motyw polskiego ułana wszedł do znanych utworów prozatorskich i wierszy współczesnej literatury niemieckiej (Grass, Uwe Kolbe, Esther-Marthe Ullmann-Goertz), reprezentując w nich głównie świat irracjonalny.

Korzystając z wypowiedzi współczesnych (w tym kontrowersyjnych) polityków na temat Wolfa Biermanna oraz opierając się na wydarzeniach politycznych rzutujących na biografię tego autora, przedstawiła Ewa Gałka warunki niemieckiej recepcji jego twórczości (*Podzielona powojenna Europa a tożsamość narodowa Niemców w świetle twórczości Wolfa Biermanna*).

Poezja Hansa Magnusa Enzensbergera oglądana pod kątem występowania obcości rozumianej jako zjawiska obecnego także ponad kategoriami narodowości i tożsamości (związanego m.in. z poczuciem obcości wobec czasu,

historii, rzeczywistości, z własną narodowością i tożsamością) była tematem wystąpienia niżej podpisanej.

Współczesnej literaturze austriackiej poświęciły swe wystąpienia Monika Szczepaniak oraz Agnieszka Palej. W referacie »*Homo austriacus brutalicus*«. *Austriacy w oczach Jelinek* przedstawiła Monika Szczepaniak mity i powszechne przekonania na temat Austrii („felix Austria”, mit habsburski, Wiedeń, hedonizm, poddani cesarza), poddane krytycznej ocenie w prozie E. Jelinek, która przeciwstawia im inny obraz – mistyfikację pięknej ojczyzny, obumieranie wartości, wyrachowanie i chłód.

Agnieszka Palej zwróciła uwagę na twórczość autora, wykorzystującego w swej prozie polskie motywy (*Obraz świata Wschodu i Zachodu w prozie Radka Knappa*). Przeanalizowane powieści to m.in. *Lekcje pana Kuki* oraz *Franio*. W prozie Knappa autorka zwróciła uwagę na język pisarza, jego poglądy na temat własnej misji jako łącznika między kulturami, a także na wizję polskiej prowincji i stereotypowych znaków dotyczących Polski (Matka Boska, bocian, wódka) i Austrii (Wiedeń, miasto muzeów i kawiarni).

W referacie Jerzego Kamionowskiego (*Biali Amerykanie w powieściach Ukochana Tony Morrison*), w kontekście drażliwej kwestii dotyczącej narodowej amnezji wobec niewolnictwa i tak zwanej „pamięci zbiorowej” oraz wizerunku białych Amerykanów podkreślona została ta problematyka także w wymiarze operowania językiem w powieści oraz na poziomie przedstawiania cielesności bohaterów (fizyczność i cielesność bohaterów czarnych oraz bezcielesność białych).

Twórczością Iris Murdoch w perspektywie rządzących w Wielkiej Brytanii stereotypów na temat Polaków zajęła się Anna Tomczak (*Polacy w powieściach Iris Murdoch*). Autorka zauważyła, że jeszcze w latach 40. XX w. była to wiedza znikoma, ograniczająca się to stwierdzeń, że „Polska to zimny kraj” lub kraj „wesołych wieśniaków”. Negatywny obraz utrwalił się także za sprawą politycznych wydarzeń z r. 1941, a po wojnie uległ dalszemu pogorszeniu. Przedstawione powieści Iris Murdoch nie powielają powszechnych przekonań, chociaż obraz Polaków w nich przedstawiony też nie jest najlepszy.

Wizerunek Polaków i Niemiec w powojennej literaturze amerykańskiej to temat wystąpienia Krzysztofa Koseckiego. Wychodząc od semantyki słowa *Polack*, będącego etykietą („label”) funkcjonującą od ponad 150 lat, przeanalizował autor sposoby użycia tego pojęcia i jego tłumaczenia w powieściach E. Hemingwaya (*Wine of Wyoming*), sztuce Tennessee Williamsa (*A Streetcar Named Desire*) oraz w *Daddy*m Sylvii Plath.

Twórczość Aldousa Huxleya, pod koniec lat 20. głoszącego m.in. koniec cywilizacji Zachodu, przedstawił Grzegorz Moroz (*Od sceptycznego patriotyzmu do mistycznego pacyfizmu – Aldous Huxley a tożsamość narodowa*). Autor

zajął się głównie eseistyką Huxleya (*Cele i środki, Filozofia wieczysta, Szara eminencja, Wyspa*).

Jak wynika z przedstawionych referatów, chętnie podejmuje te tematy literatura podróżnicza, ale także działalność publicystów (np. hrabiny Dönhoff, której sylwetkę przedstawił E. Kuczyński). Z racji tak interdyscyplinarnej zakrojonej problematyki – tak jeśli idzie o literatury narodowe, jak i prezentowane zjawiska – należy oczekiwać, że ten obszar badawczy nadal będzie eksplorowany.

Agnieszka K. Haas (Gdańsk)

Holger Böning, Hans Wolf Jäger, Andrzej Kątny und Marian Szczodrowski (Hrsg.): *Danzig und der Ostseeraum. Sprache, Literatur, Publizistik*. Edition Lumičre, Bremen 2005. 345 S.

Aus den Beiträgen zu einer internationalen Tagung¹, die im Juli 2004 in Gdańsk/Danzig stattgefunden hat, und ein Jahrzehnt Danzig-Bremischer Zusammenarbeit rekapituliert, haben die Herausgeber einen umfangreichen Band zusammengestellt, der Unterschiedliches vereint.

Der *genius loci* der Stadt an der Mottlau und an der Raduane regt nach wie vor Literatur-, Kultur- und Sprachwissenschaftler sowie Historiker sowohl aus Polen als auch aus Deutschland dazu an, die multikulturelle Dimension der Stadt und des Ostseeraumes aufzuarbeiten. Die Autoren der 18 Beiträge, die in vier Kapiteln – *Ältere Literatur, Sprache und Unterricht, Presse und Publizistik und Literatur des 20. Jahrhunderts* – erschienen sind, bilden insgesamt ein breites Spektrum nicht nur der kulturellen Dimension der Stadt Danzig und des Ostseeraumes. Sie schildern aber auch die deutsch-polnischen Vorstellungen voneinander, und liefern ein „weites Feld“ der sprachwissenschaftlichen Erkenntnisse.

Gesellschaftliche und kulturelle Lebensbereiche und die Entwicklung der Sprache sind eng mit der Geschichte verbunden, was *Monika Unzeitig* (Bremen) in dem einleitenden, die Stadtproblematik im 16. Jh. schildernden

¹ Vgl. auch den Konferenzbericht von *Agnieszka Haas* in: *Studia Germanica Gedanensia* 13, Gdańsk 2005.